

„Nekünk mégis Mohács kell...”

II. Lajos rejtélyes halála és különböző temetési

Szerkesztette Farkas Gábor Farkas, Szebelédi Zsolt, Varga Bernadett, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Országos Széchényi Könyvtár, 2016, 336 l.

A mohácsi csata olyan erős és majdnem ötszáz éve kitartó traumája a magyar nemzeti emlékezetnek, amelynek mindeztáig csupán egyetlen kihívója akadt: a trianoni területvesztés. Minden korszaknak megvolt a maga saját Mohács-képe, amelyhez mérhette, és amelyen keresztül értelmezhetette korának kudarcait. Örök aktualitását az azóta született megszámlálhatatlan mennyiségű tudományos és szépirodalmi, valamint képzőművészeti alkotáson túl a témáról való – néha csupán utalásokban megjelenő – közbeszéd is bizonyítja. 1526. augusztus 29. olyan referenciapont, amely megkerülhetetlen, akár a trencsényi csatáról, akár a világosi fegyverletételről vagy az 1954-es labdarúgó világbajnoki döntőben elszenvedett 3:2-es vereségről – vagy bármelyik tetszőleges nemzeti tragédiáról – legyen szó. Minden mérhető Mohácshoz! Vagy másként fogalmazva: minden korszak megtalálja a saját Mohácsát. Ady híres sorát idézve a tanulmánykötet címe is erre az aktualításra utal, amelyet mi sem bizonyít jobban, mint magának a könyvnek a megjelenése. A tengeri Moháccsal foglalkozó mű után még mindig van mit mondani e témában!

A konferenciakötet valójában Nemes Istvánnak és Tolvaj Baláznak 2014-ben az *Orvosi Hetilap*ban megjelent cikkére adott szakértői válasz. A két szombathelyi orvos a király holttestének megtalálásával és temetésével kapcsolatos kételyeit foglalta össze

írásában, amely szenzációként „söpört végig” a nyomtatott és főleg az online sajtóban. Épp ezért a kötet szerkesztőinek nem titkolt céljuk, hogy a nagyközönség értelmezési játéktérébe is bevonják a tanulmányok által felvetett kérdéseket, és megkérdőjelezzenek jó pár népszerű, hamis vagy épp szenzációhajhász toposzt. Így aztán a gördülékenyebb olvasás kedvéért a tudományos apparátust is elhagyták. Ugyanakkor a könyv sokkal több pusztá ismeretterjesztésnél, s a szakmai közönség számára is érdekes adalékokkal szolgálhat. Akár további kutatásoknak is kiindulópontja lehet az a majdnem száz oldalt kitevő függelék, amelynek dokumentumait már részletes lábjegyzetek egészítik ki. A mohácsi csatával és annak későbbi recepciójával kapcsolatban több dokumentum itt jelent meg először magyar fordításban. A függelék mögött a témához kapcsolódó ajánlott irodalom található, amelyet a mohácsi csatához fűződő képmelléklet követ. A kötet legvégén pedig angol nyelvű összefoglaló, valamint hely- és névmutató kapott helyet.

A könyv alcíme is szimbolikus. A király halála és temetése egyben az akkori Magyar Királyság temetését is jelentette. A II. Lajos holtteste és temetése(i) körüli bizonytalanságok ugyanakkor fel is puhítják ezt az egyértelmű megfeleltetést a két temetés között. A több évtizedes szakmai viták keresztüzében a királyi Magyarország sírba szállása épp annyira

nem egyértelmű, ahogy a halott Lajos király temetése(i) sem az(ok). A tizenkét tanulmány kronologikus sorrendet alkot. A kötet tematikus tökesúlyát a király halálával és holttestével foglalkozó hat szöveg adja (5–10. tanulmány). Az ezt megelőző publikációk a II. Lajos halálához vezető eseményeket vezetik fel, míg az ezt követők, a mohácsi csata európai és magyar visszhangját foglalják össze.

Fodor Pál tanulmánya egy bevezetőnek szánt összefoglalás a mohácsi csata későbbi értékeléséről és a kötet témáiról. Rámutat azokra az egyoldalú és sokszor igazságtalanul leegyszerűsített értelmezésekre, amelyek korábban eltorzították mind a mohácsi csata előzményeinek, mind a mohácsi csatának és következményeinek a megítélését. Az előzményekkel kapcsolatban rámutat, hogy a 19. századi történetírás „alaposan elbánt a Jagellókkal és az általuk irányított Magyarországgal” (8), és ez a szemlélet jó ideig – a közbeszédet tekintve mind a mai napig – megragadt a szakmában is. Azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a török kor nem a 16. században kezdődött, hanem sokkal korábban, s a folyamatos török agresszió gyökeresen átalakította az ország életviszonyait. Épp ezért a politikai elit általános hibáztatása feltételezett jellemtelenségei és tétovasága miatt egy nagyon leegyszerűsített megközelítése a problémának.

A 16. század elejére már olyannyira nyomasztóan eltolódtak az erőviszonyok az Oszmán Birodalom és a Magyar Királyság között (amit az akkori elit is tisztán érzékelt), hogy nem merték kockáztatni az ország fogyatkozó erőtartalékait. Habár Hunyadi kudarcai óta a magyar hadvezetés megpróbált elkerülni minden nyílt konfrontációt egy szultáni sereggel, 1526-ban ezt nem tehette meg. Az utókor pedig

– Fodor szerint – a mohácsi csatával is méltánytalanul bánt el. Erőteljesen hibáztatja azt az általános vélekedést, miszerint a csata olyan „kisszerű” esemény lett volna, amely (épp a korábbi gondatlanságok miatt) már se nem osztott, se nem szorzott. Pedig a 16. századi Európa négy-öt legnagyobb csatája közé sorolható, és hatáseit tekintve az egész kelet-európai régió erőviszonyait felforgatta. Ugyanakkor a szerző szerint az Oszmán Birodalom jövőjének szempontjából sem volt egyértelmű sikertörténet az ütközet. Fontos hangsúlyozni, hogy a közhiedelemmel ellentétben a középkori magyar állam nem szűnt meg – pénzügyi, hadügyi és külügyi téren korlátozott önállósággal működött tovább. A tanulmány szerint viszont a csatának sokkal károsabb következménye annak az önigazoló és önsajnáló nemzeti énképnek a kialakulása, amely a mai napig átjárja a magyar társadalmat. Habár egyelőre további érdemleges források nem bukkantak fel a csatát illetően, Fodor szerint még mindig van mit mondani Mohácsról.

Pálffy Géza cikke a csata veszteségeit, valamint rövid és hosszú távú következményeit foglalja össze térképekkel és táblázatokkal szemléltetve. Ő is hangsúlyozza, hogy a hatalmas erőkülönbség miatt a csata megnyerésének kevés volt a realitása, és ha valami szerencse folytán mégis sikerül, hosszabb távon egy (másik) Mohács valószínűleg elkerülhetetlen lett volna. Elemzésében röviden összefoglalja és számszerűsíti az erőkülönbségeket, miközben azt is hozzáteszi, hogy „ennyire derekas helytállásra nem sok hasonló példa akadt több mint ezeréves történelmünkben” (20). A megsemmisítő katonai vereség hatalmas veszteségeinek fő okát is épp ebben az elkeseredett ellenállásban látja: az adott helyzetben ugyanis már nem volt

hova hátrálni. Az is nagy teljesítménynek számított, hogy a magyar hadvezetés – minden nehézség ellenére – képes volt felállítani egy ekkora sereget (26–27 ezer fő). Ennek méretét jól mutatja, hogy ilyen méretű hadsereget csak a francia király, a német-római császár vagy Velence volt képes mozgósítani ekkoriban. Ennek ellenére I. Szülejmán serege mind méretében (75–80 ezer fő), mind utánpótlásában és technikai felszereltségében óriási fölényben volt, és az ütközet „papírforma” szerint alakult. Ezzel összefüggésben Pálffy megpróbál leszámolni azzal a topossal is, amely szerint Szapolyai János szándékosan késett volna el a csatából.

Az ütközet rövid távú következményei mindenki előtt ismertek. Az Oszmán Birodalom olyan masszív éket vágott az ország közepébe (1566-ra az egykori terület 40%-a), amelyet folyamatosan próbált egyre szélesebbre nyitni, hogy biztos felvonulási területet biztosítson Bécs felé, amelynek eleste nagyon is reális veszélynek tűnt, ugyanis még a Habsburgok születő birodalma is komoly erőhátrányban volt a törökkel szemben. Pálffy is hangsúlyozza, hogy minden területi veszteség ellenére sem szűnt meg a Magyar Királyság, ami – a helyzetet tekintve – egyáltalán nem elhanyagolható eredmény. Sőt, a megfogyatkozott területű ország éves jövedelme elérte, vagy meg is haladta az osztrák és cseh tartományok bevételeit.

A hosszú távú következmények viszont talán még súlyosabbak voltak. A csata és Buda 1541-es elvesztése nemcsak a kelet-közép-európai régió hatalmi és kulturális erőviszonyait rajzolták át, hanem az ország etnikai viszonyait is, amely végül egészen Trianonig kihatott. „Ki kell mondanunk: több évszázados kitekintésben 1526/41 sok tekintetben radikálisabb változásokat ho-

zott, mint utóbb a trianoni tragédia” (33). Végül a szerző a magyar köztudat számára is ennek a nyomasztó vereségnek a feldolgozását tűzi ki célul bűnbakok, árulók és gyilkosok keresgélése nélkül.

Az erőviszonyok kérdéséhez kapcsolódik Bárány Attila tanulmánya, amely nem osztja azt a „meghonosodott nézetet”, mely szerint Magyarországot Európa magára hagyta volna a törökkel szemben, hiszen több hatalmi tényező is küldött pénzegélyt Mohács előtt. Az írás II. Lajos kétségbeesett diplomáciai próbálkozásain keresztül ad összefoglaló képet a magyar politikai vezetés törekvéseiről, amely végül már VIII. Henrik angol királytól és III. János portugál királytól is segítséget remélt. Főleg frissen feltárt angol diplomáciai források bemutatásával, a tanulmány azt állítja, hogy a feltörekvő Angliának valóban érdeke volt Magyarország épségben tartása. Röviden összefoglalja Európa fő hatalmi törésvonalait. A cognaci liga és a német-római császár közötti konfliktus pedig, amely – figyelembe véve a szultán 1515-ös békekötését a Lengyel Királysággal – megmagyarázza a török támadás időzítésének tökéletes időpontját is.

Ebben a helyzetben, vagyis az európai konfliktus miatt elapadó nyugati segélyek tükrében válik igazán érdekessé a magyar diplomácia tapogatózása olyan távoli hatalmak irányába, mint Anglia és Portugália. Bárány finom detektív munkával, lépésről-lépésre fejt fel a segélyvel kapcsolatos diplomáciai, főleg Thomas Wolsey kancellár kezében összefutó szálakat, amelyek mögött egy jól kimért külpolitikai racionalitás körvonalazódik. Habár végül az angol és a portugál király is útnak indították a pénzt, azok nem érkeztek meg időben. A szerző óvatosan felteszi azt a kérdést is, hogy mi lett volna,

ha ezek megérkeznek? Lakonikus válasza: semmi különös. Szülejmán ugyanúgy legyőzte volna a magyar sereget.

A negyedik tanulmánnyal érkezünk el magához a csatához. B. Szabó János a király személyét helyezi a középpontba és sokban finomít az elpuhult, gyáva király hagyományos képén. Elemzésében a következő kérdésekre keresi a választ: Miért volt ott egyáltalán a király? Milyen fegyverzetben szállt csatába? Mi történt a királyi testőrökkel? Ezeket a szerző röviden meg is válaszolja a felvonulástól kezdve egészen a király meneküléséig. II. Lajost nem valami elkényelmesedett puhányként állítja be, hanem olyasvalakiként, aki igaz, hogy csatát még messziről sem látott, azonban jó fizikumú volt, „remekül lovagolt, ügyes volt a fegyverforgatásban, s imádta a lovagi tornaviadalokat is” (58). Egy kimondottan bátor király képe rajzolódik ki a csata részletesebb leírásánál is, amely szerint végül Lajos a hadsereg maradékának egy részét merész támadásra vezényelve megpróbálta megölni magát I. Szülejmánt. Habár a janicsárokon megtört a támadás, így is sikerült pár lovasnak a szultán közelébe jutnia, akik viszont már kevésnek bizonyultak a nagy létszámú testőrség ellen. Ekkor dönthetett a király a menekülés mellett, amely II. Lajos halálával végződött.

A kötet súlypontjának nevezhető az a hat, tematikus alegységet alkotó tanulmány, amelyek az autopszia köreit lejtik II. Lajos holtteste körül. Először Kasza Péter és Szebelédi Zsolt aprólékos filológiai munkával járják körül a király halálának kérdését. Mivel a holttest nincs meg, ezért az elemzés középpontjában az egyetlen kézzel fogható bizonyíték, a Lajos holttestének felkutatására küldött expedíció jelentése áll, amelynek két kulcsszereplője Sárffy Ferenc győri várkapitány és

kanonok, valamint a király halálának szemtanúja: Ulrich Czetricz. Kasza Péter, „a filológus Dr. Csont” izgalmas detektív-munkára invitálja az olvasót, amelyben – jobb híján – a Sárffy-féle jelentést mint *corpus delictit* boncolgatva, a szövegtest elmentmondásosnak tűnő részleteit próbálja kibogozni, miközben a levél hitelességének és datálásának, valamint az expedíció idejének a kérdését is körüljárja. Külön kitér a király meggyilkolását felvető összeesküvés-elméletekre is. A Lajos halálával kapcsolatos, szintén e levélre támaszkodó, újra és újra felbukkanó orvosi véleményeket az eredeti latin szöveg elemzésével árnyalja vagy kérdőjelezi meg. Kasza vizsgálódásaira mindenképp igaz a Marc Blochtól vett idézet, miszerint „ha a történelemnek semmi más mentsége nem volna, még mindig elmondhatná magáról, hogy szórakoztató” (69).

Szebelédi Zsolt tanulmányával nem-hogy ott folytatja a filológusi munkát, ahol Kasza Péter abbahagyta, hanem – úgy tűnik – mindketten egymást megerősítve és kiegészítve kérnek helyet ugyanannál a boncasztalnál. II. Lajos halálának fennmaradt szövegtestéből Szebelédi is olyan bizonyító erejű szövegmintákat metsz ki, amelyek a filológia mikroszkópjának lencsége alatt magabiztosan ingatják meg a legutóbbi időig fel-felmerülő orvosi elemzéseket. A Sárffy-levél alapján próbálja a szerző a megtalált király (esetleg valaki más?) holttestének a szagát, a felismerését segítő jeleket (*signum*), a hirtelen elföldelt test elhelyezkedésének mélységét, az ún. hullaviaszosodást (*adipocire*) megállapítani és egyáltalán, hogy hány napos lehetett a holttest. A tetem jó állapotának a kérdését (ahogy az előző szerző is) a hagiográfiai hagyomány eufémizmusával magyarázza.

Mindezek után pedig elérkezünk Magyar Lóránt Gergely tanulmányához, aki a király haláláról igazságügyi orvosszakértőként foglalja össze mindazt, ami így majdnem 500 év múlva tudható. Holttest sajnos neki sem jut, így aztán a Sárffy-levelet kiegészítve, pár fennmaradt forrás segítségével próbál orvosszakértői jelentést kiállítani. A dokumentumok alapján összegezi, mit lehet megállapítani a halál időpontjával, okával, a felfedezés körülményeivel, a temetés helyével, valamint a megtalált hulla állapotával (rothadás, hullaviaszos átalakulás, felzás) kapcsolatban. Szerinte a késői hullajelenségek miatti torzulások megnehezíthették ugyan az expedíció tagjai számára a holttest azonosítását, de a királyt oly annyira ismerő Czetricz kamarás számára ez egyáltalán nem volt lehetetlen, sőt egyértelműen azonosíthatta urát. Elemzését azzal fejezi be, hogy a rendelkezésünkre álló források alapján felmerülhet a kétség II. Lajos holttestének személyazonosságát illetően, azonban ez a kétség se nem bizonyítható, se ki nem zárható teljesen.

A következő két tanulmány a király temetésének rejtélyét vizsgálgatja. Először a holttest helyének, vagyis hiányának a kérdését tekinti át Rác Piroska a székesfehérvári királyi bazilika csontmaradványairól szóló összesítő cikkében. Habár a források egy része szerint ide lett eltemetve a király, „a csontmaradványok között nincs olyan, amelyik – akár csak feltételelesen is – összefüggésbe hozható lenne II. Lajos személyével” (121). Ugyanakkor a koponyák alapján több rekonstruált arc is látható a tanulmány képmellékletein, közöttük III. Béla királynak és feleségének, Châtillon Annának a portréja.

A másik temetéssel foglalkozó cikk Farkas Gábor Farkas tanulmánya, aki röviden összefoglalja a király halálával

kapcsolatos híradásokat és elméleteket egészen a két szombathelyi orvos 2014-es cikkéig. Farkas is sorra veszi a fennmaradt jelentések és levelek alapján a Lajos holtteste és temetése körüli kérdéseket, ellentmondásokat. Felismerhető volt-e az expedíció tagjai számára a király? Miért nem írtak általában a király „deformitásáról”, ami alapján könnyen lehetett volna agnoszkálni? De mennyi idő telhetett el halála és temetése között? Milyen mélyen volt a hulla, amikor Czetriczék megtalálták? Kitér a fogak azonosításának a jelentőségére, valamint a hullaviaszosodás és bűz kérdésére. Tényleg levágták a magyar király fejét, hogy Isztambulba szállítsák? A Sárffy-féle expedíció utáni, 1526 november 9-i fehérvári temetésen kik látták a holttestet, és az még felismerhető állapotban volt-e? Feszegeti a királygyilkosság kérdését is. Tényleg Szülejmán temettette el a királyt? Esetleg nem is Fehérváron, hanem a dunaszekcsői Angyalok kápolnájában? Az 1527. novemberi újratemetésről és Lajos király megtalált medáljáról, valamint pecsétgyűrűjéről is szót ejt. Végül Farkas – egy 2015-ös blogbejegyzés „kerek” királytörténetének fejtegetéseire utalva – azzal zárja tanulmányát, hogy nekünk tényleg kell még mindig Mohács, „és úgy tűnik, hogy a szó legszebb értelmében megint megkaptuk” (138).

Magyar László András is a „miben halt meg II. Lajos király” kérdés foglalkoztatja. A korabeli jelentéseket és egyéb forrásokat ő is átfutja röviden. A gyilkosság „látszólag megalapozott” elméletére is kitér, miközben hangsúlyozza, hogy a király halálának forrásaként mindenki azt az egyetlen másodkézből való beszámolót, a Sárffy-féle levelet használta fel a későbbiekben. És hiába volt szemtanúja a csatának Brodarics István, művében a ki-

rály haláláról ő is csak Czetriczen keresztül írhatott. Így aztán Lajos halála mindenképpen kérdéseket vet fel, amelyeket – úgy tűnik – egyelőre nem is lehet megválaszolni. „A szemtanúkkal és a későbbi szerzőkkel tehát nagyjából úgy állunk, mint Akutagava *A vihar kapujában* című regényének vándora a szamuráj halálával kapcsolatban” (141): az egyetlen igazságot elhomályosítja az egyes emberek emlékezete, amelyet átláthatatlanná torzítanak félelmeik, érdekeik és vágyaik. A szerző a király halálához vezető okok egyikét viszont épp az elkényeztetett és puhány királyi ficsúr fizikumában látja. Végül a holttest elemzése után Magyar is csupán annyit tud válaszolni a címben felvetett kérdésre, hogy Lajos páncélban halt meg.

A majdnem száz oldalra terjedő autopszia után a kötet két utolsó tanulmánya az utókor korai és távolabbi visszhangjaira reflektál. Seláf Levante írása a csata kortárs visszhangjait tekinti át a német tudósító énekeken (*historische-politische Ereignisdichtung*) keresztül. A király holttestének hiánya mintha szimbolikusán a Mohácsról szóló magyar históriás énekek hiányát tükrözné. Ez az érthetetlen és megmagyarázhatatlan űr a magyar irodalomtörténet egyik rejtélye. Abban a pár sorban, amelyet a 16–17. században szenteltek a csatának, akár azt is össze lehetne foglalni, ami Lajos haláláról tudható. Viszont fennmaradt hat német nyelvű verses tudósítás is, amelyet Seláf három tematikus párra oszt: a csata leírásaira, a király siratásaira, és az özvegy Mária királyné szájába adott helyzetdalokra. Csak a legkorábbinak ismerjük a szerzőjét: Mert Sporer, akihez saját bevallása szerint már szeptember 13-án eljutott a csatavesztés híre. A tanulmányíró tömör és lényegre törő filológiai és verstani elemzéssel ösz-

szegi a tudnivalókat a költeményekről, s megállapítja, hogy a korabeli európai közvélemény az egyik legfontosabb és legragikusabb eseményként tekintett a mohácsi csatára.

A kötetet Csorba Dávid historiográfiai tanulmánya zárja, amely hosszabb távú, ívesebb röppályát leírva tekinti át a több évszázadon át gyűrűző nagy Mohács-elbeszélés újrafogalmazásainak, koncepciógyártásainak és toposzképződésének a dinamikáját. A fél évezredet átölelő tömör összefoglalás – ha csak említés szinten is – kitér a Mohács-felfogás minden lehetséges megjelenési szintjére: a hitvitázó prédikátorok felekezeti narrációba csomagolt vádjaira, a felvilágosodás kori jezsuita történetírók forrásmunkáira, a reformkor szinte kötelező sorstémájára, a 20. század számtalan emlékkötetére és regényfeldolgozására, szobor- és emléktábla-állításokra, kiállításokra, az évszázadokat átkaroló nyilvános politikai beszédekre, a köznapok humorára, a popzenére, manapság pedig az online média fórumainak és blogjainak világára. Mert amennyire a magyar ember ért a focihoz, legalább annyira ért Mohácshoz is! Hiszen a közbeszédbeli sportkritikákhoz ugyanúgy nem kell különleges focitudás, ahogy a „Több is veszett Mohácsnál!” közmondás optimizmusához (vagy épp a „Nekünk Mohács kell” pesszimizmusához) sem kell hadtörténésznek lenni a kockás abroszok és összecattanó söröskorsók körüli kommunikációs térben. Amire igazán szükség van, az egy erős érzelmi felindulás!

Mivel azonban a téma befoghatatlanul óriási, Csorba kijelöli a még így is túl tágas határokat, és II. Lajos halálának megjelenítésére tesz kísérletet a 19. századi magyar romantikus történelmi festészet példáin keresztül. A tanulmány legvégén a szerző

megpróbálja meghatározni azokat a retorikai-logikai és érvelési, valamint narratív kontextuális kereteket, amelyeket minden Mohács-vita előtt érdemes lenne tisztázni. Ha ez megtörténik, akkor lehet természetesen ütköztetni az adatokat és azok értelmezéseit. Az egész írás tulajdonképpen ezeknek a felvonultatása és seregszemléje, amellyel a háta mögött végül hat pontban foglalja össze a király haláláról való diskurzus problémáját. Merthogy hiányzik a holttest, az antropológia és a klinikai patológia is csupán szöveggel rendelkezik csont és szövet helyett. Tehát ugyanannyi maradt nekik is, mint a történésznek, filológusnak vagy bárki másnak. De még szövegforrásból is kevés akad, és azoknak a nagy része is a legfontosabb dokumentumra, a Sárffy-féle jelentésre vezethető vissza, amely viszont inkább irodalom- és művelődéstörténeti forrás. Így hát a történettudomány is csupán erősen megokolható feltevések

között tapogatózik. Mivel mára a királyi ékszereknek és sírmellékleteknek is nyoma veszett, azokat sem lehet kivallatni. Annyi bizonyos, hogy a király meghalt és eltemették; minden más részlet homályban maradt. Lajos halála a temetés után történeti értelemben érdektelenné is vált, cserébe viszont feltámadt közben az irodalom és művészeti fikció különböző szintjein. Ez a kapu pedig mind a mai napig szélesre tárva várja, hogy belépjenek rajta.

Épp ahogy Fodor Pál ígerte a kötet elején, tényleg érdemes újra és újra nekifutni Mohácsnak, mert még mindig van mit mondani róla, s megéri tovább fogni ennek a most már epikus méretűvé dagadt szöttesnek a szálait. Talán ez a könyv is segít majd abban, hogy kicsit árnyaltabb és mélyebb diskurzus szülessen a szakmán túl is.

Molnár Dávid

Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról

Szerk. Bene Sándor, Fodor Pál, Hausner Gábor, Padányi József, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017, 563 l.

A két Zrínyi Miklós életművének kutatása az utóbbi másfél évtizedben impozáns eredményeket mutatott fel. Ehhez az évfordulók alkalmai is hozzájárultak, ennél is jelentősebb azonban az a nemzetközi érdeklődés és együttműködés, amely több fórumon is tapasztalható volt. Főként a horvát és német nyelven megjelenő impozáns konferenciakötetek járultak hozzá a Zrínyiek sokrétű – és az eddiginél árnyaltabb – bemutatásához, európai jelentőségük tudományos

alaposságú megfogalmazásához (*Militia et Litterae. Die beiden Nikolaus Zrínyi und Europa*, hgg. von Wilhelm KÜHLMANN und Gábor TÜSKÉS unter Mitarbeit von Sándor BENE [Tübingen: Niemeyer, 2009]; *Susreti dviju kultura. Obitelj Zrinski u hrvatskoj i madarskoj povijesti*, ured. Sándor BENE, Gábor HAUSNER, Zoran LADIĆ [Zagreb: Matica hrvatska, 2012]).

Megjelent a *Szigeti veszedelem* francia átültetése is (*La Zrinyade ou Le Péril di Szi-*